

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Domkyrkan är belägen på domkyrkoberget väster om ån i centrala Uppsala. Domkyrkoberget är en utlöpare av Uppsalaåsen. Domkyrkotomten avgränsas i väster av Akademigatan, i söder av Biskopsgatan, i öster av stödmuren mot Valvgatan och Skytteanum. I nordöst avgränsas området av Domtrapphuset, Domkapitelhuset och förra Vice pastorshuset. Mot norr avgränsas området av stödmuren och trappan ner mot Sankt Eriks torg samt av Konsistoriehuset och det gamla Consistorium Ecclesiasticum. Närmast väster om domkyrkan finns en öppen plan belagd med roslagssandsten och granit. Söder om kyrkan mot Biskopsgatan finns en hög kolonn med en skulptur föreställande Jacob Ulfsson, ärkebiskop och Uppsala universitets grundare. Skulpturen är gjord av konstnären Christian Eriksson på 1920-talet.

2.2 Kyrkan

Beskrivning och historik

Uppsala domkyrka är nordens största gotiska kyrkobyggnad. Den är en treskeppig basilika med enskeppiga korsarmar och två torn i väster. Den har mittskepp och två sidoskepp i östvästlig riktning. Sidoskeppen omges av kapell, vilka gör att domkyrkan kan uppfattas som femskeppig. Öster om långhuset finns ett kor med koromgång och kapellkrans. Kyrkans planform uppvisar drag från den franska höggotiken. Arkitekturen med sina kraftiga tegelmurar ansluter till den baltisk-tyska tegelgotiken. Byggandet av domkyrkan påbörjades på 1270-talet i samband med att ärkebiskopssätet flyttades från Gamla Uppsala till Östra Aros. Materialet i murarna är tegel. Pelarna till koret är murade i kalksten som gotiska knippepelare. Långhusets pelare är ursprungligen murade i tegel men har senare gjorts om till kalkstensklädda knippepelare. Norra tvärskeppsgaveln avviker materialmässigt eftersom den har en hög fasad av Gotlandskalksten mellan de kraftiga strävpelarna av tegel. Mittskeppets övre del har stora slutna murytor till skillnad från den franska höggotiken som uppvisar stora fönster och uppbrutna murytor. Triforievåningen har invändigt endast små runda öppningar. Klerestorievåningen har relativt små spetsbågiga fönsteröppningar. Kyrkan är välvd med starkt toppiga kryssribbvalv. Bottenvåningen liksom klerestorievåningen har spetsbågiga fönster med gotiska masverk. Fönsterglasen är blyspröjsade och försedda med glasmålningar från restaureringen kring 1890.

Den norra portalen är den äldsta av kyrkans tre portaler och dateras till omkring 1290. Den är huggen i Gotlandskalksten och består av en serie distinkt formade kolonetter med kapitäl och spetsbågar som bildar en smyg och omger portöppningen. Över porten reser sig ett gavelfält, en vimperg, delvis i Vattholmamarmor med en sexpassros inhuggen i en cirkel. Över den finns ett stort ros-fönster med masverk i kalksten.

Södra portalen är den mest påkostade i fråga om skulptural utsmyckning. Den är något yngre och har daterats till 1330-talet. Portalen inramas av nischer och bågar med skulpturer av profeter från Gamla testamentet och de tolv apostlarna från Nya testamentet. Dörrarnas överstycken rymmer bildreliefer av skapelsehistorien. Portalen är huggen av täljsten och kalksten. Tympanonfältet har en bildframställning i kalksten från 1890-talet.

Västportalen är från 1431. Den har likheter med nordportalen med sina kolonetter och spetsbågar. Mittposten i portalen har en skulptur av S:t Erik i sandsten tillverkad 1890. Västportalen kröns av en tegelvimperg från det sena 1800-talets restaurering.

Efter reformationen omvandlades kyrkan till en församlingskyrka för staden men också till en gravkyrka. Raderna av helgonkapell började omvandlas till regelrätta gravkor för medlemmarna av kungahuset och aristokratin. De mest iögonfallande är gravkoren över Gustav Vasa och Katarina Jagellonica. Gustav Vasas gravkor placerades i det före detta vårfrukoret i kyrkans östra ände bakom högaltaret. Han begravdes i Uppsala 1560 och koret försågs med en tumba på vars lock ligger gravskulpturer av kungen och två av hans fruar. Monumentet som stod klart 1583 utformades av konstnären Willem Boy. Gravkoret försågs på 1830-talet med väggmålningar som skildrar viktiga händelser i kungens liv av konstnären J. G. Sandberg.

Det Jagellonska koret norr om högaltaret rymmer gravmonument över drottning Katarina Jagellonica och Johan III placerade mittemot varandra i varsin ända av rummet. Johan III:s gravvård flyttades till sin plats 1818 efter att ha transporterats hem från Polen. Jagellonska korets väggar försågs med en rik stuckdekor av konstnären Antonius Watz. Gravmonumenten bestående av tumbor på vars lock ligger figurskulpturer av kungen och drottningen utformades av konstnären Willem Boy. Koret färdigställdes på 1580-90-talen och är i stort sett oförändrat i våra dagar.

Från och med 1500-talet tillkom gravkor för några av de mest kända svenska adelsätterna som Horn, Sture och Bielke. 1691-92 byggdes dessutom ett helt nytt gravkor för greve Bengt Oxenstierna på domkyrkans södra sida där det tidigare inte funnits något kapell. Dessutom innehåller kyrkan ett stort antal gravstenar i golvet. På väggar och pelare hängde mängder av begravningsvapen, epitafier och begravningsfanor. Mycket av detta förstördes av branden 1702.

Domkyrkans historia präglas av återkommande bränder som medfört genomgripande restaurerings- och återuppbyggnadsarbeten. Den värsta skadan inträffade vid 1702 års stadsbrand som ödelade nästan hela staden och lämnade domkyrkan som en utbränd och taklös ruin. Vid återuppbyggnaden försågs kyrkan med nya, lägre tak. Tvärskeppsgavlarna försågs med valmade tak. Över murarna gjordes en kraftig, profilerad och putsad taklist. Strävsystemet byggdes om så att kyrkan fick svankryggiga strävbågar. Takryttare och fialer försvann. Slutligen byggdes nya huvar till tornen på 1740-talet, de sk Hårlemanska huvarna. Den gotiska domkyrkan var i och med detta klädd i en klassicistisk, barock stildräkt. Interiören putsades och vitkalkades. Ny altaruppsats och predikstol tillverkades av bildhuggaren Burchard Precht efter ritningar av Nicodemus Tessin.

Nästa stora förändring inträffade 1885-93, då kyrkan genomgick en omfattande stilrestaurering. Arkitekt var Helgo Zettervall som var sin tids främste auktoritet på kyrkorestaureringar. Zettervall hade inget större intresse av att monumentet i sig skulle spegla sin långa historia med alla sina förändringar. I stället ville han ge kyrkan den gestalt han föreställde sig att den skulle ha haft, ifall den ursprunglige byggmästarens intentioner på 1200-talet hade fullföljts. Dessutom hade han en tro på tidens nya byggnadsmaterial, betong och cement, som skulle visa sig ödesdiger. De största förändringarna skedde exteriört. De senmedeltida blinderingsnischerna på tornen skalades bort. Tornen fick ett helt nytt utseende med nya strävpelare i hörnen som kröntes av fialer flankerande de nya spetsiga spirorna. Taket på kyrkan byggdes om med takstolar i stål och nya branta takfall. Ett gotiskt strävsystem med fialer byggdes samt en ny takryttare över korsmitten. Det fanns en rik uppsättning ornament i betong. Fasaderna försågs till stor del med nytt tegel med en slätare

yta än det medeltida fasadteglet. Vulstformade tegelfogar gjordes i portlandcement på hela kyrkan.

Interiören omdanades också radikalt. Långhuspelarna kläddes med kalksten. Väggar och valv vattrevs och försågs med en rik, målad dekor efter förlagor av konstnären Agi Lindegren som även stod för de nya glasmålningarna. Kyrkorummet fick ny bänkinredning, nytt altare och altaruppsats i gotisk stil. Den gamla predikstolen behölls men fick en ny placering. Orgeln ställdes åter på plats efter att ha varit magasinerad under ombyggnaden. Dess fasad hade byggts om så att rosettfönstret i väster skulle synas från långhuset. Ny orgelläktare byggdes. Entrépartiet i väster försågs med en helt ny vestibul. Eldstaden i sakristian revs. Ångpanna till ny värmeanläggning placerades i domkapitelhusets källare och försågs med en underjordisk kanal in till sakristian. Värmen leddes sedan i murade golvkanaler till varmkroppar med lamellsystem. Tvärskeppens läktare revs. Fönstren försågs med nya bågar och målade glas. Väggar och valv kring Sandbergs målningar i vasakoret försågs med utsmyckning i renässansstil.

Zettersvalls restaurering av domkyrkan kom att drabbas av ett mycket negativt eftermäle. Med den nationalromantiska vågen i början av 1900-talet kom restaureringen att framstå som både barbarisk och förlegad, som ett övergrepp på ett värdepåbudande monument.

Redan efter 20 år konstaterades skador i fasaderna pga frostsprängningar och saltvittringar orsakade av betongornament och cementfogar. Detta var både en teknisk och arkitektonisk katastrof, eftersom helheten var så beroende av de många utsmyckningarna. På 1930-talet var skadorna så omfattande att skyddsarbeten inleddes för att skydda besökare från nedfallande betong. Under namn av skyddsarbeten gjordes ombyggnader i enlighet med ett av arkitekt Ragnar Östberg upprättat principförslag till domkyrkans restaurering från 1941. Ett förslag som aldrig hade blivit antaget. Under de närmsta 30 åren skulle restaureringskommittéer tillsättas och arkitekttävlingar utlysas ett flertal gånger. På 1950-talet var de yttre skyddsarbetena avslutade och då fanns inte längre några tungt vägande skäl kvar för en ny restaurering. Den restaurering som ändå till slut ägde rum 1971-76 fick mest karaktären av skydds- och underhållsarbeten samt konservering. Det mesta av Zettersvalls interiör bevarades. Arkitekt för restaureringen var den för ändamålet tillsatte domkyrkoarkitekten Åke Porne. Dock skedde en omfattande förnyelse av kyrkans tekniska installationer. Ett helt nytt elsystem installerades och det lades in slingor för golvvärme. Den nygotiska altarprydnaden ersattes av ett kors i silver och kristall. I tornkropparna installerades hissar. Där inrymdes även arkiv och personalutrymmen. I norra tornet byggdes ett nytt museum med textil- och silverkammare. Hisschakt och bjälklag i tornen göts i armerad betong.

Domkyrkan idag

Domkyrkans nutida exteriör är resultatet av de senaste reparations- och skyddsarbetena på 1970-talet. Inget av de ombyggnadsförslag som presenterades under 1940- och 50-talen kom till utförande. I stället bevarades ett slags status quo efter skyddsarbetenas slutförande. Det är Helgo Zettersvalls domkyrka avskalad alla utsmyckningar. Kyrkan har fasader av tegel. En stor del av fasadytan är klädd med det sena 1800-talets släta tegel men åtskilligt av medeltida fasadtegel finns också bevarat. Strävbågar och strävpelare är avtäckta med kopparplåt. Takfall och spiror är täckta med fälsad kopparplåt. Avvattning sker genom stuprör av koppar. Fönstren i bottenvåningen har solbänkar täckta med kalksten. Klerestorievåningens fönster har fönsterbleck av kopparplåt. Portalerna har dörrar av oljefernissad ek i nygotisk stil från 1890-talet.

Interiören präglas i hög grad fortfarande av den stora restaureringen 1885-93. Alla valv- och väggdekorationer från den tiden bevarades utom i södra tvärskeppet där de kalkades över. De nygotiska bänkraderna är kvar liksom orgeln och orgelläktaren. Högkoret avgränsas mot koromgången av smidesgaller och ett antal smidda ljusbärare. Altaret pryds av ett kors i silver och glas utfört av guldsmeden Bertil Berggren-Askenström 1976. Många gravstenar finns även i våra dagar kvar i golvet, som för övrigt består av kalkstensplattor. Vidare finns ett stort antal gravmonument från 1500-, 1600- och 1700-talen i de till gravkor omvandlade kapellen. Gravkoren är försedda med smidesgrindar från 1700-talet av hög konstnärlig kvalitet. De har ritats av några av landets mest framstående arkitekter som Carl Hårleman och Carl Fredrik Adelcrantz.

Bland de värdefullaste inventarierna från våra dagar ska nämnas de textilier av hög konstnärlig och hantverksmässig kvalitet som pryder de nedre delarna av väggarna i Dohnas kor, Sturekoret, Finstakoret, Fredens kapell och Bönens kapell. I Finstakoret står S:t Eriks relikskrin som är tillverkat 1579 och hör till kyrkans allra märkligaste inventarier. Skrinet tillverkades av hovguldsmeden Hans Rosenfelt med hjälp av guldsmeden Gillis Coyet. Järngallret som omsluter skrinet tillverkades 1588 efter ritningar av Willem Boy. I Sturekoret står vidare ett medeltida altarskåp som tidigare tillhört Skånela kyrka. Det såldes till domkyrkan 1912 och kallas Skånelaskåpet. Det är ett mycket rikt utsmyckat, välbevarat skåp tillverkat i Bryssel i början av 1500-talet. Ett flyttbart centralaltare tillkom på 1990-talet. Det är ritat av arkitekten Ove Hidemark och står vanligtvis placerat i korsmitten. I högkoret hänger en ljuskrona av silver från 1647. Fönstren har masverk i kalksten, de är blyspröjsade och försedda med glasmålningar från 1890-talet. Begravningsregalierna från Vasagravarna och en märklig samling textilier, varav de äldsta är från 1200-talet, kan beskådas i domkyrkomuseet i norra tornet.

2.3 Domkyrkan: Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Uppsala domkyrka är Nordens största katedral. Påbörjad på 1270-talet som en treskeppig basilika med enskeppiga korsarmar och fullbordad med två västtorn under 1400-talet. Kyrkan är senare flera gånger ombyggd bl.a. till följd av återuppbyggnad efter brand. I dag präglas kyrkan invändigt av den stora restaurering som ägde rum 1885-93 efter arkitekten Helgo Zettervalls ritningar. Interiören förenar 1200- 1300-talets höggotik med det sena 1800-talets målade dekor och fasta inredning. Interiören präglas av en stor rymd och höjdkänsla. Det här är gotik besläktad med de stora katedralerna i norra Frankrike och som knappast har någon motsvarighet i Norden. Ändå har den med sina stora slutna murytor i klerestorie- och triforievåningen en inhemsk prägel. Åtskilliga gravmonument från 1500-1700-talen präglar starkt interiören. Gustav Vasas gravkor och Katarina Jagellonicas kor hör till de mest framstående exemplen på gravkonst i Norden från 1500-talet. Predikstolen ritad av Nicodemus Tessin d. y. och utförd av Burchardt Precht i överdådig barock från 1710 är ett av de mest framträdande inslagen i interiören liksom den stora orgelfasaden i nygotik. Smidesgrindarna till gravkoren håller en hög konstnärlig kvalitet. Kyrkan har vidare en framstående samling inventarier bestående av bl.a. äldre textilier, S:t Eriks relikskrin från 1579, ljuskronor, liturgiska kärl och begravningsvapen.

Exteriören är jämfört med interiören ganska enkel och detaljfattig till följd av de skyddsarbeten som utfördes under flera årtionden på 1900-talet. De mest utmärkande dragen i exteriören, förutom de höga tornspirorna, är de medeltida portalerna i norr, söder och väster som är exempel på en formrik gotisk stenhuggarkonst.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- * Uppsala domkyrka är unik i Sveriges medeltida arkitektur genom sin storlek och har i arkitektoniskt, konsthistoriskt avseende ingen motsvarighet inom landet.
- * Domkyrkan dominerar Uppsalas stadsbild och är synlig vida omkring staden. Domkyrkan har ett omistligt värde för Uppsalas silhuett.
- * Domkyrkans kor är den främsta motsvarighet till den franska höggotikens arkitektur som finns i Norden vilket gör den unik i konsthistoriskt avseende.
- * De skulpterade portalerna i norr, söder och väster är högtstående exempel på medeltidens stenhuggarkonst.
- * Interiören präglas av den medeltida arkitektoniska uppbyggnaden med slanka knippepelare och höga, spetsbågiga valvbågar vilka fullbordats med det sena 1800-talets dekorativa måleri på väggar och valv till ett arkitektoniskt helgjutet och estetiskt övertygande rum av hög konstnärlig och kulturhistorisk betydelse.
- * Gravkoren i kyrkan, i synnerhet Katarina Jagellonicas och Gustav Vasas från 1500-talets slut, har genom sin konsthistoriska och personhistoriska betydelse ett oskattbart kulturhistoriskt värde.
- * Gravmonumenten i domkyrkan hör till de förnämsta exemplen på gravkonst i Sverige från 1500-1700-talen genom att de är så många, så påkostade och utförda av framstående konstnärer. Den enda motsvarigheten i Sverige är Riddarholmskyrkan i Stockholm
- * Predikstolen från 1710 är ett verk av sin tids mest framstående konstnärer och ett överdådigt exempel på barockens konsthantverk. Detta ger den ett mycket högt konsthistoriskt värde.
- * Stålkonstruktionerna i taket och de höga tornspiorna är ett framstående exempel på det sena 1800-talets ingenjörskonst och äger ett stort byggnadsteknikhistoriskt värde.
- * De tekniska installationerna för el, värme, brandlarm, ljud mm är mycket diskret inplacerade vilket är av stort värde för upplevelsen av kyrkorummet.
- * Smidesgrindarna till gravkoren håller en hög konstnärlig kvalitet och är formade efter ritningar av bl.a. Carl Hårleman och Carl Fredrik Adelcrantz.
- * Inventarier såsom S:t Eriks relikskrin, Skånelaskåpet samt de äldre textilierna m.fl. har ett mycket högt konstnärligt och kulturhistoriskt värde. Textilsamlingen är anmärkningsvärt intressant även sett i ett internationellt sammanhang.

2.4 Domkyrkotomten

Historik

Domkyrkan började byggas på 1270-talet. Vi vet att domkyrkotomten på medeltiden omgavs av betydligt fler byggnader än vad fallet är idag. De äldsta avbildningarna av domkyrkomiljön är från 1600-talet. På en avbildning av D. Padt Brügge, tryckt av Peringskiöld, ses domkyrkan i fågelperspektiv. Bilden visar hur domkyrkan omges av en krans av byggnader som sammanbinds med en mur så att en ringmursborg bildas. Närmast norr om koret står ett högt, bastant klocktorn. Av byggnaderna i norr finns flertalet bevarade till våra dagar från Domtrapphuset i öster till Konsistoriehuset i väster. Söder om kyrkan låg det medeltida domkapitelhuset som också är känt under namnet Academia Carolina. Byggnaden revs 1778. Väster om kyrkan ses en mur mot Gustavianum och en port eller stiglucka in till domkyrkoområdet. På Lars Hoffstedts plan över domkyrkoområdet, från omkring 1700, ses ytterligare byggnader på domkyrkans södra sida.

Stadsbranden 1702 fick stor inverkan på miljön. Flera av byggnaderna runt domkyrkan skadades i branden och revs, inklusive det stora klocktornet.

Domkyrkotomten användes fram till 1793 som begravningsplats då landshövding Elis Schröderheim lade fram ett förslag om att begravning i domkyrkan och på den intilliggande kyrkogården skulle upphöra. Samma år utgick en kunglig förordning som förbjöd begravningar i eller i anslutning till domkyrkan. Till ny begravningsplats utsågs i stället Hospitalskyrkogården, nuvarande Gamla kyrkogården. Redan året därpå skedde de flesta gravsättningarna på hospitalskyrkogården. Sedan Academia Carolina rivits 1778 byggdes den nuvarande trappan och muren i Söder närmast Biskopsgatan och Valvgatan. På 1840-talet genomfördes stora förändringar av domkyrkotomten. Marken runt domkyrkan sänktes med omkring två fot och stenlades samtidigt som domkyrkosockeln kläddes med granit. De omgivande sandstensmurarna i söder och väster byggdes om och försågs med kvadermurar av gråsten. Troligen tillkom gjutjärnsräckena med nygotiska former samtidigt. Omkring 1850 byggdes även muren och trappan mot S:t Eriks torg i norr samt muren mellan Skytteanum och Domtrapphuset. Under sent 1700-tal och 1800-talets första hälft bytte området således karaktär. Den slutna miljön kring domkyrkan fick en mycket öppnare prägel sedan flera omgivande byggnader och även avgränsande murar rivits.

På fotografier av kyrkan under 1800-talets andra hälft ser marken närmast domkyrkan ut att vara en kal stenlagd eller grusad yta utan någon som helst vegetation. Efter den stora domkyrkorestaureringen 1885-93 tillkom gräsmattor och planteringar runt kyrkan. Marken närmast kyrkans sockel var fortfarande stenlagd, medan ytorna ut mot murarna i norr och söder samt mot Biskopsgatan täcktes av gräsmattor med planterade träd och buskar. Denna indelning med gräsmattor och planteringar kvarstår fortfarande i viss mån. Senare under 1900-talet tillkom gräsmattorna mellan kyrkans sockel och körvägen, men då endast längs långhusets och tornens murar. Ytorna intill korets sockelmur var fortfarande stenlagda och användes till stor del som parkeringsplats.

Nästa större förändring skedde i samband återinvigningen av kyrkan efter den invändiga restaurering som avslutades 1976. Det var då domkyrkotomten fick sin nuvarande form. Planteringarna och gräsyterna närmast Akademigatan avlägsnades och hela ytan väster om kyrkan utformades som en stenlagd piazza.

Nuvarande utseende

Väster och sydväst om domkyrkan finns en stor stenlagd plan. En cirka tio meter bred gång från trappan vid Akademigatan leder rakt fram mot domkyrkans huvudentré. Gången är belagd med plattor av röd älvdalssandsten. Norr och söder om denna gång är planen täckt med storgatsten som indelats i kvadratiska rutor med mönsterlagda rader av älvdalssandsten. Den stenlagda ytan avgränsas mot Biskopsgatan av stenpollare med järnkättingar. Trappan ner mot Gustavianum och Akademigatan är av sandsten och har ledstänger av rostfritt stål. Den avgränsas i norr och söder av postament som har fasadbeklädnad av sandsten och krön av granit. Söder om södra postamentet finns en åsnetrappa ner mot Akademigatan av granit och sandsten. Närmast domkyrkan är marken täckt med gräsmatta. Söder om huvudentrén står en rad bänkar med träsisar på plintar av röd sandsten. Bänkarna är placerade mot en låg häck.

Marken närmast domkyrkan är grästäckt runt hela kyrkan med undantag för de rader av gatstenar som lagts närmast sockelmurarna. Söder och sydost om domkyrkan avgränsas domkyrkotomten av en stödmur mot Biskopsgatan och Valvgatan försedd med ett gjutjärnsräcke med nygotiska former. Närmast Biskopsgatan rakt söder om tornet står en kolonn av polerad älvdalsporfyr på ett åttkantigt fundament av granit. På kolonnen står en bronsskulptur föreställande Jakob Ulvsson, ärkebiskop och den som grundade Uppsala universitet 1477. Skulpturen gjordes av konstnären Christian Eriksson på 1920-talet och har starka drag av det tidiga 1900-talets nationalromantiska konst. Ansiktet har lånat drag av dåvarande ärkebiskop Nathan Söderblom.

Rakt söder om södra domkyrkoporten är en yta belagd med storgatsten fram till den breda granittrappa som leder ner till Biskopsgatan. Mellan domkyrkokoret och Skytteanum står en rad runstenar på gräsmattan. Runstenarna har påträffats vid grundarbeten på domkyrkan under 1800- och 1900-talen. Närmast Domtrapphuset är marken belagd med gatsten. Framför domtrapphuset har en asfalterad parkeringsplats anlagts. Mellan Domtrapphuset och Skytteanum fortsätter stödmuren i granit med gjutjärnsräcke.

Framför Domkapitelhuset har marken en trädgårdslignande karaktär med syrenbuskar och rosenrabatter närmast husgrunden. På området mellan vice pastorshuset och ecclesiasticum ligger ett envånings sophus med rosa putsade fasader och flackt plåttäckt tak. Det byggdes 1996. Intill sophuset finns en asfalterad parkeringsplats.

Närmast kyrkportarna i norr, söder och väster finns trappor av granit med vilplan av sandsten. Trapporna framför portarna har sannolikt tillkommit när marken sänktes runt domkyrkan i slutet av 1840-talet samtidigt som domkyrkans sockelmurar fick ny stenbeklädnad. Framför huvudentrén i väster har byggts en ramp med räcke av rostfritt stål.

Den asfalterade vägen runt domkyrkan kantas av lyktstolpar av svartmålat stål med glaskupor i klarglas. På planen väster om domkyrkan har lyktstolparna flerarmade armaturer med glaskupor. Järnräcket på södra muren är försett med äldre dekorativt utformade lyktstolpar av gjutjärn. Det är även trappan mot Sankt Eriks torg.

2.5 Domkyrkotomten: Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Domkyrkotomten präglas förstas främst av Domkyrkan och omgivande byggnader som har sitt ursprung i medeltiden och 1600-1700-talen. De äldsta elementen på domkyrkotomten i sig är trapporna och stenmurarna som avgränsar området och som härrör från 1700-och 1800-

talen. Markbehandlingen präglas i huvudsak av de insatser som utfördes 1976 i samband med den senaste domkyrkorestaureringen. Då tillkom stenläggningen på planen väster om kyrkan och körvägen runt kyrkan asfalterades. Vegetationen härstammar delvis från 1890-talet, då gräsmattor och planteringar anlades på delar av området. Den enda konstnärliga utsmyckning på domkyrkotomten är kolonnen med skulpturen av ärkebiskop Jacob Ulfsson.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av domkyrkotomten

- * Trappor och murar runt domkyrkan inklusive gjutjärnsräcken hör till de äldsta delarna av domkyrkotomten och berättar om de förändringar som genomförts under 1700- och 1800-talen, vilket ger dem ett betydande dokumentvärde.
- * Ovannämnda trappor och murar med räcken har även ett stort stadsbildsmässigt värde.
- * Stödmuren i söder markerar läget för de byggnader som fram till 1700-talet fanns på platsen och har ett stort dokumentvärde.
- * Postamenten på ömse sidor om trappan i väster har ålderdomliga inklädnader i sandsten. Bakom inklädnaden på norra postamentet finns medeltida byggnadsrester. Den södra kan dölja rester av den mur som omgärdade området före 1702 år brand. Postamenten har därför ett dokumentvärde.
- * Sandstensbeläggningsen inklusive trapporna framför kyrkoportalerna ger ett ålderdomligt intryck och har ett dokumentvärde som en del av miljön från 1800-talet. Med sin patina har den även ett upplevelsevärde som spår av gångna tider.
- * Den vegetation i form av träd och buskar som omger domkyrkan härstammar från Zettervalls restaurering vid 1800-talets slut och har ett stort miljöskapande värde samt ett kontinuitetsvärde.
- * Den stenbelagda planen väster om kyrkan är det mest tydliga uttrycket för de förändringar som gjordes på 1970-talet. Gestaltningen är tidstypisk och har ett starkt miljöskapande värde.
- * Kolonnen med skulpturen föreställande ärkebiskop Jacob Ulfsson är gjord av konstnären Christian Eriksson. Den har ett konsthistoriskt värde eftersom konstnären var en av det tidiga 1900-talets främsta skulptörer.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

- Anund, Johan, *Domkyrkoplan i Uppsala*, Stockholm 1992.
- Bengtsson, Herman, manuskript rörande gravar i Uppsala domkyrka.
- Brunius, C. G. *Konstanteckningar under en resa år 1849*, Lund 1851.
- Estham, Inger, ”Silver och textilier”, ingår i artikel om Uppsala domkyrka i boken *Kyrkorna i Uppsala*, Uppsala 1992.
- Heineman, Thomas och Åman, Anders, ”Uppsala domkyrka, kommentar till restaureringen 1971-76”, i *Arkitektur nr 1978*, Stockholm 1978.
- Lindahl, Göran, ”Uppsala domkyrka”, i *Kyrkorna i Uppsala*, Uppsala 1992.
- Söderberg, N. J., *Uppsala domkyrkas restaurering 1885-1893*, Uppsala 1923.
- Uppsala domkyrkas restaurering 1971-76*, redogörelse, Uppsala domkyrkas restaureringskommitté, Uppsala 1977.
- Zeitler, Rudolf, ”Huvuddrag av byggnadshistorien”, i *Uppsala domkyrka, katedral genom sekler*, Uppsala 1982.
- Åman, Anders, ”Återblick på restaureringsfrågan”, i *Uppsala domkyrka, katedral genom sekler*, Uppsala 1982.

Upplandsmuseets arkiv, förkortat UM

-handlingar om domkyrkan i topografiska arkivet samt fotografier.

Domkyrkan från väster på 1800-talet. Till höger ses den äldre mur som revs omkring 1850.

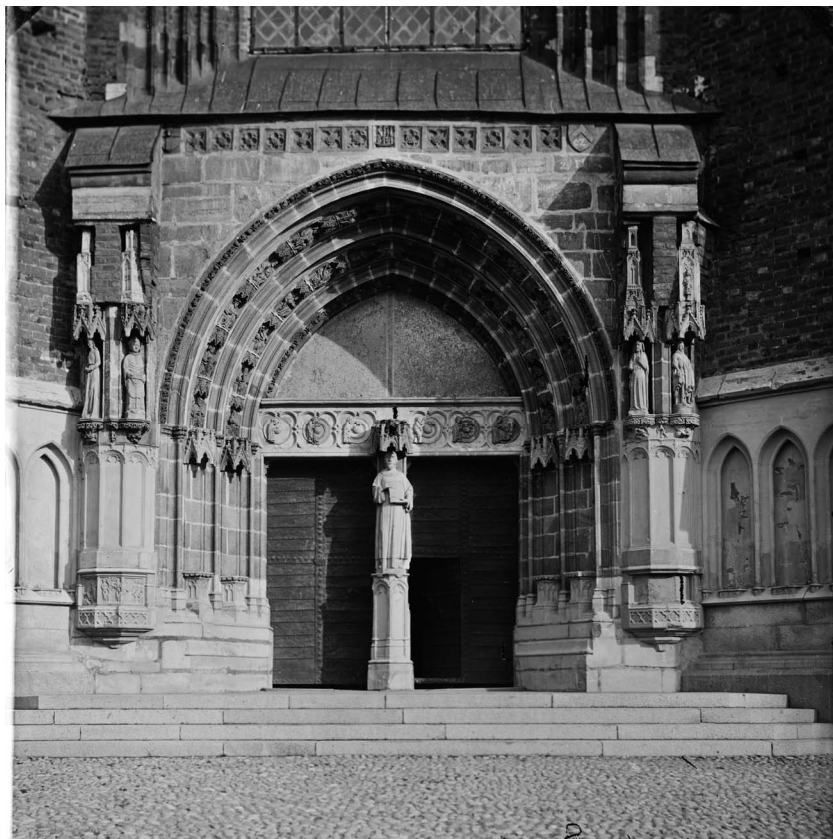
Bilden visar markbehandlingen framför norra portalen på 1870-talet sedan domkyrkotomten sänkts och stenlagts på 1840-talet. Fotograf Lindberg.

Foto från tiden före 1885 som visar den kala stenlagda marken runt domkyrkan.

*Här ses domkyrkan i sin 1700-talskepnad med de Hårlemanska huvarna från 1740-talet.
Foto från senare delen av 1800-talet.*

Sydportalen på 1870-talet. Lägga märke till dörrarna med smidda bandjärn.

Långhuset med den stora barockaltaruppsatsen som avlägsnades vid restaureringen 1886-93. Foto från 1870-talet. Här ses även den äldre slutna bänkinredningen från 1700-talet.

Mittskeppet på 1870-talet med den då nya orgelfasaden. Väggar och valv är vitkalkade och saknar dekorationer.

Vy från sydväst på 1920-talet med Helgo Zettervalls betongornamenterade domkyrka. Här ses även de planteringar som tillkom på 1890-talet.

*Flygfoto över domkyrkan troligen på 1930-talet.
Bilden ger även en uppfattning om markbehandlingen
efter Zettervalls restaurering.*

Vy från Gunillaklockan 2005.

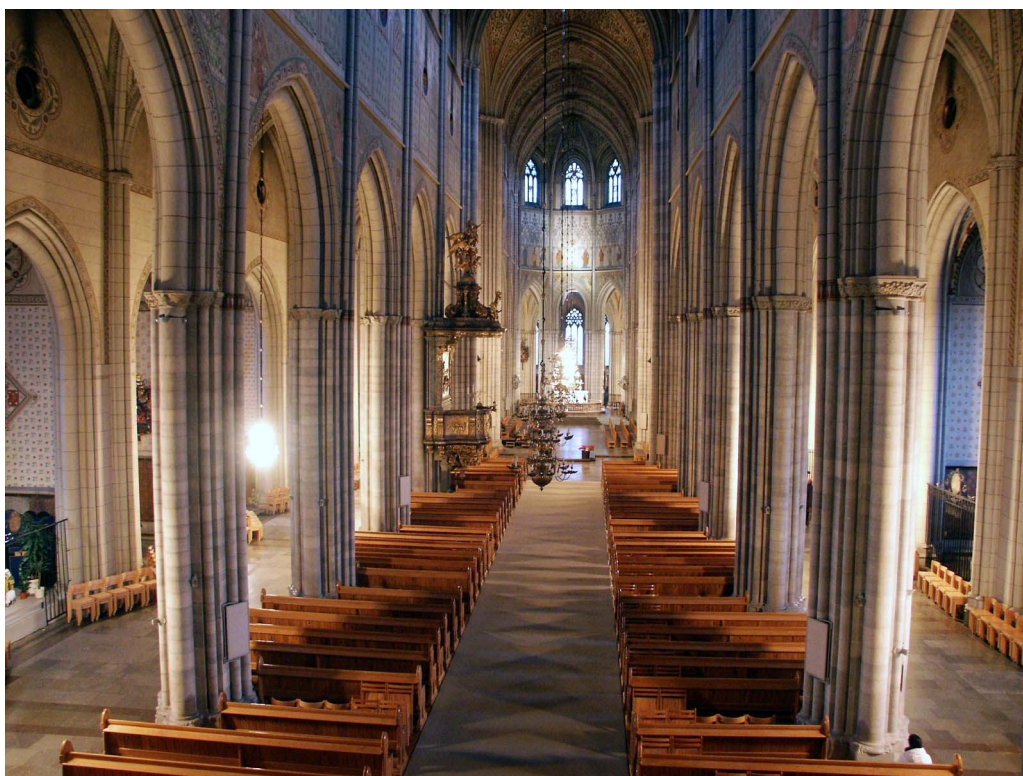
Vy från Gamla torget 2005. Här ses de svankryggiga strävbågarna som är resultatet av 1940-talets skyddsarbeten. Norra delen av koret har kvar de nygotiska strävbågarna från 1890-talet men berövade sina fialer.

Vasakoret med monumentet över Gustav Vasa utfört av Willem Boy 1583. På väggarna finns J. G. Sandbergs målningar från 1830-talet som skildrar kungens liv. Smidesgrindarna ritades av Hårleman på 1700-talet.

Mittskeppet med orgelläktaren och orgeln vars fasad byggdes om under Zetervalls restaurering för att rosettfönstret skulle bli synligt nerifrån kyrkorummet. Bänkarna i nygotisk stil från samma tid. Predikstolen till höger är en av de delar som bevarats av 1700-talets kyrkorum.

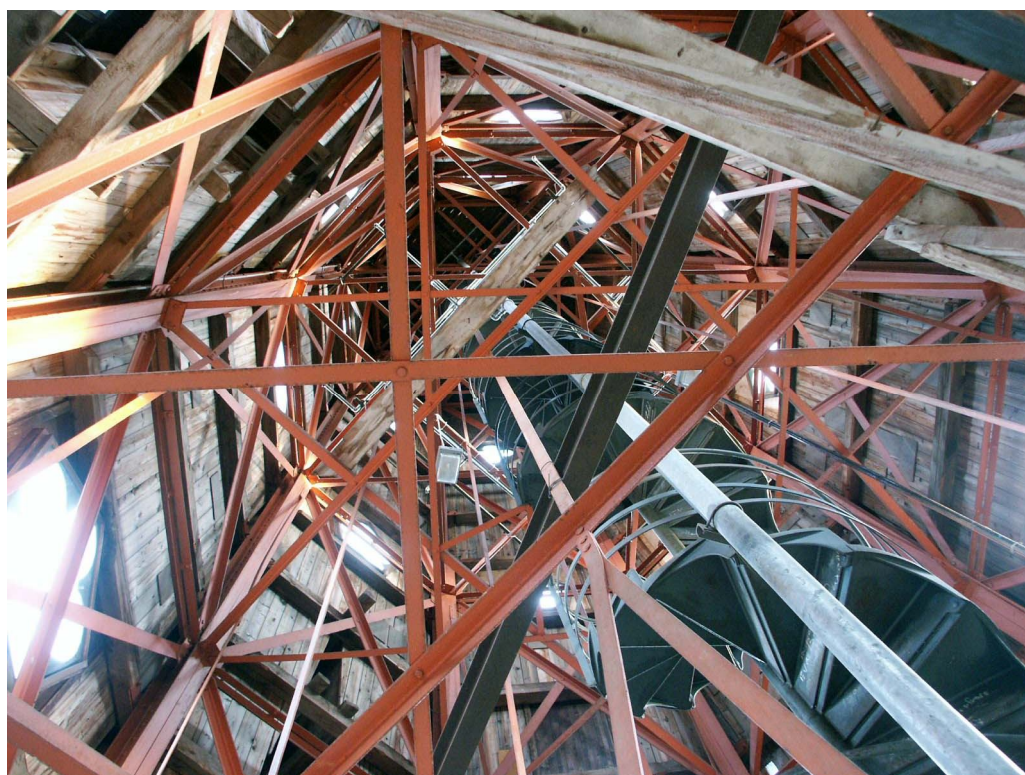

Vy från orgelläktaren i väster.

I Finstakoret står S:t Eriks relikvieskrin, tillverkat 1579 och en av domkyrkans främsta klenoder.

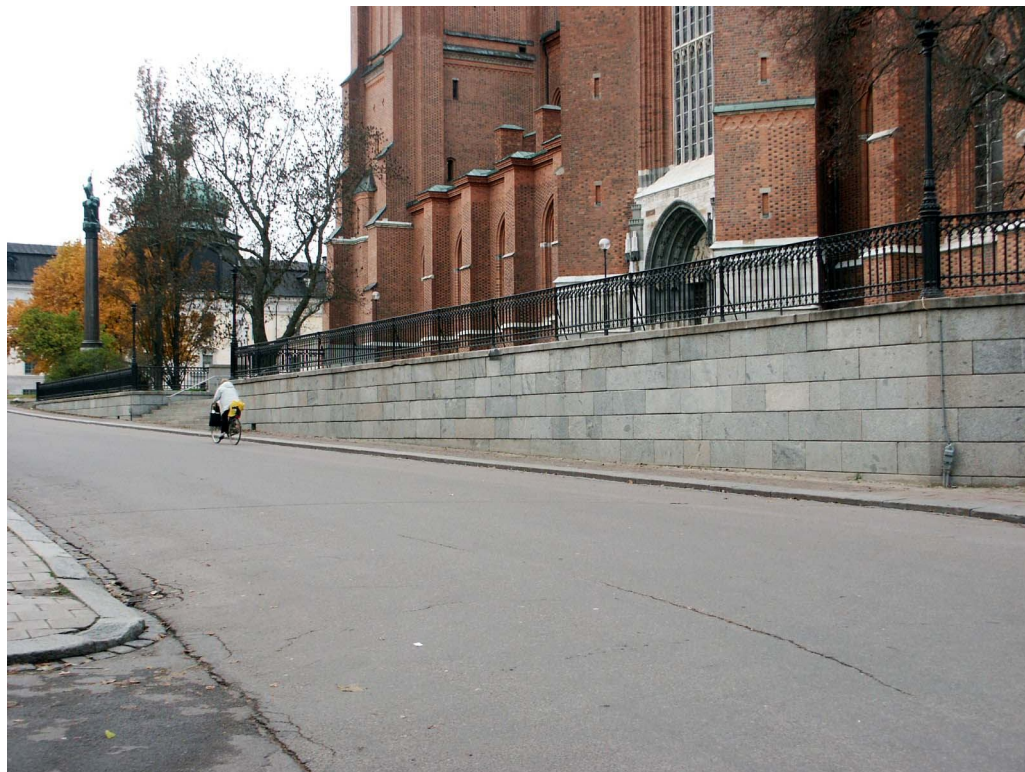
Här ses järnkonstruktionen i norra tornspiran som tillverkades på Motala verkstad.

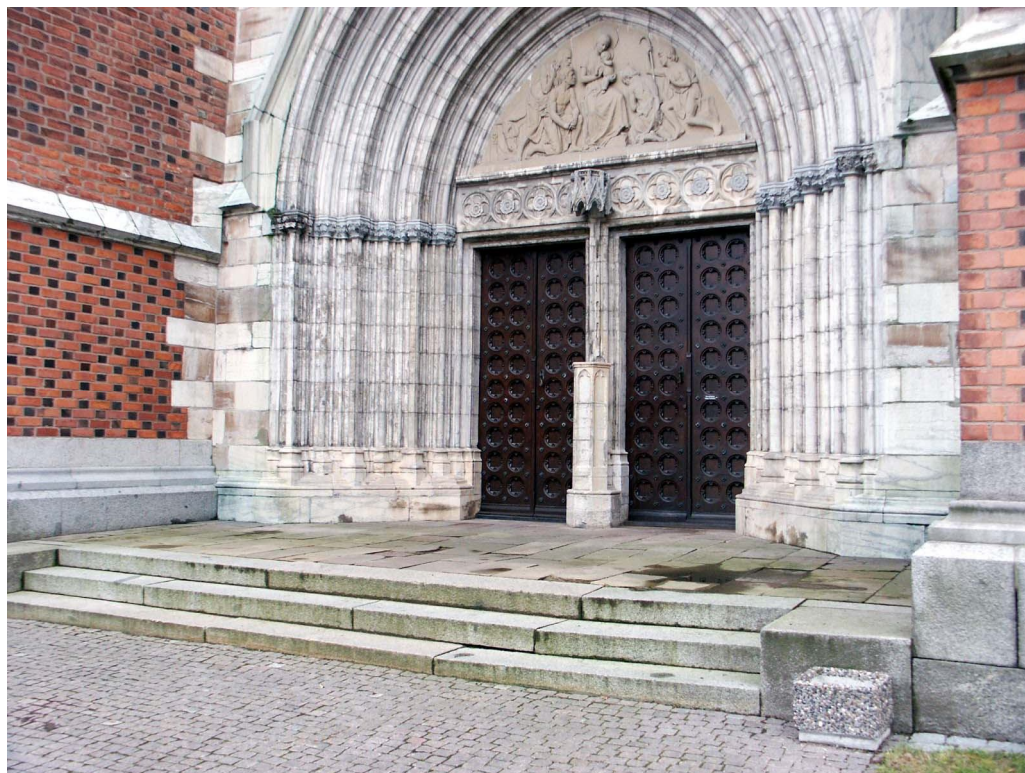
Trappan och den stenlagda planen väster om kyrkan.

Framför domkapitelhuset har domkyrkotomten en trädgårdskaraktär.

Biskopsgatan och muren som avgränsar domkyrkotomten mot söder. Till vänster ses kolonnen med skulpturen av ärkebiskop Jacob Ulvsson. Stödmuren markerar läget för de byggnader som fram till 1700-talet stod på platsen.

Trappan framför norra portalen har ett vilplan med sandstensplattor som uppvisar patina.